

та виконуваним обов'язкам, а також бути достатньою, щоб захистити їх від дії стимулів, через які можна впливати на їхні рішення. Мають існувати гарантії збереження належної оплати праці на випадок хвороби, відпустки по догляду за дитиною, а також гарантії виплат у зв'язку з виходом на пенсію, які мають відповідати попередньому рівню оплати їх праці» (п. 54).

У п. 8 Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2013 визначено, що ч. 3 ст. 138 Закону № 2453-VI у редакції Закону № 3668-VI, яка суперечить Конституції України, не підлягає застосуванню як така, що втратила чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення. Натомість підлягає застосуванню ч. 3

ст. 138 Закону № 2453-VI у редакції до змін, внесених Законом № 3668-VI.

Оскільки за змістом п. 4 Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2013 воно має преюдиціальне значення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії положень законів України, визнаних неконституційними, то право на одержання щомісячного довічного грошового утримання без обмеження граничного розміру виникає з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення. За таких обставин із 3 червня 2013 р. у позивача виникло право на перерахунок призначеного щомісячного грошового довічного утримання.

З огляду на викладене колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України зробила висновок, що суд касаційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про обмеження довічного грошового утримання, яке підлягало виплаті позивачеві за період із 1 грудня 2012 р. до ухвалення Рішення Конституційного Суду України № 3рп/2013 (у разі звернення до суду з відповідним позовом та поновлення строку такого звернення) (постанова Верховного Суду України від 9 червня 2015 р. у справі № 21-472а15).

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Висновки Верховного Суду України у цивільних справах за II півріччя 2015 р.*

Розділ 1. Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України (неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах)

Підрозділ 1.1. Спори про право власності та інші речові права

1.1.1. Відповідно до ч. 1 ст. 388 ЦК України якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача лише у разі, якщо майно:

- 1) було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння;
- 2) було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння;
- 3) вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Звертаючись до суду з позовом, позивачка послалась на те, що належний їй на праві власності житловий будинок був відчужений у супереччю її волі та зазначила, що договір купівлі-продажу цього будинку є нікчемним, оскільки довіреність на продаж належного їй житлового будинку вона не видавала.

* Відповідно до ч. 1 ст. 360⁷ ЦПК України висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 355 цього Кодексу, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

Відповідно до ст. 244 ЦК України представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватися за довіреністю. Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі.

Форма довіреності повинна відповідати формі, в якій відповідно до закону має вчинятися правочин (ст. 245 ЦК України).

Вирішуючи питання про наявність чи відсутність в учасника правочину волевиявлення на його вчинення, суду слід виходити з ретельного дослідження наявних у справі доказів як кожного окремо, так і їх сукупності.

Установивши, що позивачка не мала наміру відчужувати належний їй житловий будинок, повноваженнями щодо його відчуження представника не наділяла, дії останнього не відповідали її волі та що вона не схвалила в подальшому вчинений від її імені правочин, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що належне їй на праві власності майно вибуло поза її волею, а тому спірний житловий будинок підлягає витребуванню в добросовісного набувача на користь позивачки відповідно до ст. 388 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 липня 2015 р. у справі № 6-619цс15*).

1.1.2. Положення ч. 2 ст. 635 ЦК України містить спеціальну норму, якою передбачено перелік правових наслідків порушення попереднього договору.

Цією нормою встановлено обов'язок сторони, яка необґрунтовано ухиляється від укладення договору, відшкодувати другій стороні збитки, завдані простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства.

Припинення зобов'язання з попереднього договору внаслідок неукладення основного договору протягом встановленого попереднім договором строку унеможливорює спонукання до укладення основного договору в судовому порядку, виконання обов'язку в натурі чи виникнення основного договірної зобов'язання як правової підстави для виникнення в набувача права власності на майно.

Положеннями ЦК України й інших актів цивільного законодавства прямо не передбачено такий правовий наслідок невиконання попереднього договору, як відшкодування збитків у спосіб визнання права власності на річ, що мала бути придбана в майбутньому за договором купів-

лі-продажу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 вересня 2015 р. у справі № 6-226цс14*).

1.1.3. Відповідно до ч. 3 ст. 388 ЦК України якщо майно було набуто безвідплатно в особи, яка не мала права його відчужувати, власник має право витребувати його від добросовісного набувача в усіх випадках.

Аналіз зазначеної норми дає підстави для висновку про те, що майно, яке вибуло з володіння власника на підставі рішення суду, ухваленого щодо цього майна, але в подальшому скасованого, вважається таким, що вибуло з володіння власника поза його волею. Якщо таке майно було набуто безвідплатно в особи, яка не мала права його відчужувати, то власник має право його витребувати від добросовісного набувача в усіх випадках (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 вересня 2015 р. у справі № 6-1168цс15*).

1.1.4. Майно, набуто під час спільного проживання особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою, є об'єктом їхньої спільної сумісної власності, якщо: 1) майно придбане внаслідок спільної праці таких осіб як сім'ї (при цьому спільною працею осіб слід вважати їхні спільні або індивідуальні трудові зусилля, внаслідок яких вони одержали спільні або особисті доходи, об'єднані в майбутньому для набуття спільного майна, ведення ними спільного господарства, побуту та бюджету); 2) інше не встановлено письмовою угодою між ними.

У зв'язку із цим суду під час вирішення спору щодо поділу майна, набутого сім'єю, слід установити не лише факт спільного проживання сторін у справі, але і обставини придбання спірного майна внаслідок спільної праці (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 вересня 2015 р. у справі № 6-1026цс15*).

1.1.5. Згідно з положеннями ст. 19, ч. 2 ст. 22 ЗК України багаторічні насадження — це різновид сільськогосподарських угідь, що належать до земель сільськогосподарського призначення.

Відповідно до ч. 2 ст. 79 ЗК України (у редакції, чинній на час отримання державного акта) право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (ґрунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться.

Згідно із ч. 3 ст. 373 ЦК України право власності на земельну ділянку поширюється на поверхневий (ґрунтовий) шар у межах цієї ділянки, на водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження,

які на ній знаходяться, а також на простір, що є над і під поверхнею ділянки, висотою та глибиною, які необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 листопада 2015 р. у справі № 6-911цс15*).

1.1.6. Витребування майна шляхом виндикації застосовується до відносин речово-правового характеру, зокрема якщо між власником і володільцем майна немає договірних відносин і майно перебуває у володільця не на підставі укладеного з власником договору.

Згідно зі ст. 388 ЦК України якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала право його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати, власник має право витребувати це майно від набувача у разі, якщо майно вибуло з володіння власника не з його волі іншим шляхом.

Відповідно до ст. 876 ЦК України власником об'єкта будівництва або результату інших будівельних робіт є замовник, якщо інше не передбачено договором.

Згідно зі ст. 331 ЦК України право власності на новостворене майно та об'єкти незавершеного будівництва реєструється органом, що здійснює державну реєстрацію права на нерухоме майно на підставі документів, що підтверджують право власності або користування земельною ділянкою для створення об'єкта нерухомого майна.

Системний аналіз правових норм дає можливість зробити висновок про те, що застосування ст. 876 ЦК України щодо визначення замовника власником об'єкта будівництва можливе лише у взаємозв'язку зі ст. 331 ЦК України, а саме за наявності такої обов'язкової умови, як право власності або право користування земельною ділянкою, на якій знаходиться нерухоме майно. В інших випадках відповідно до ст. 376 ЦК України таке будівництво та нерухоме майно вважається самочинним будівництвом, а особа, яка його здійснила, не набуває права власності на нього (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 листопада 2015 р. у справі № 6-1920цс15*).

1.1.7. Відповідно до ч. 1 ст. 563 Цивільного кодексу Української РСР 1963 р. (далі — ЦК УРСР) у редакції, що була чинною на момент виникнення спірних правовідносин, у разі смерті члена колгоспного двору спадкоємство в майні двору не відкривається.

Згідно із ч. 1 ст. 120, ст. 123 ЦК УРСР (у редакції, що була чинною на час виникнення спір-

них правовідносин) майно колгоспного двору належить його членам на праві сумісної власності. Розмір частки члена двору встановлюється виходячи з рівності часток усіх членів двору, включаючи неповнолітніх і непрацездатних.

Відповідно до роз'яснень, викладених у п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 1995 р. № 20 «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності», спори щодо майна колишнього колгоспного двору, яке було придбане до 15 квітня 1991 р., мають вирішуватися за нормами, що регулювали власність цього двору, а саме:

а) право власності на майно, яке належало колгоспному двору і збереглося після припинення його існування, мають ті члени двору, які до 15 квітня 1991 р. не втратили права на частку в його майні. Такими, що втратили це право, вважаються працездатні члени двору, які не менше трьох років підряд до цієї дати не брали участі своєю працею і коштами у веденні спільного господарства двору (в цей строк не включається час перебування на дійсній строковій військовій службі, навчання в учбовому закладі, хвороба);

б) розмір частки члена двору визначається виходячи з рівності часток усіх його членів, включаючи неповнолітніх та непрацездатних. Частку працездатного члена двору може бути зменшено або відмовлено у її виділенні при недовгочасному його перебуванні у складі двору або незначній участі працею чи коштами в господарстві двору. Особам, які вибули з членів двору, але не втратили права на частку в його майні, вона визначається виходячи з того майна двору, яке було на час їх вибуття і яке збереглося.

Порядок ведення погосподарського обліку в сільських Радах визначався Вказівками по веденню книг погосподарського обліку в сільських Радах народних депутатів, затвердженими наказом Центрального статистичного управління СРСР від 13 квітня 1979 р. № 112/5, а згодом — аналогічними Вказівками по веденню погосподарського обліку в сільських Радах народних депутатів, затвердженими Центральним статистичним управлінням СРСР 12 травня 1985 р. за № 5-24/26, та Вказівками по веденню погосподарського обліку в сільських Радах народних депутатів, затвердженими постановою Державного комітету статистики СРСР від 25 травня 1990 р. № 69.

Згідно зі змістом цих Вказівок суспільна група господарства визначалась залежно від роду занять голови господарства (сім'ї). Особи,

які працювали в колгоспі, але не були членами колгоспу, належали до суспільної групи робітників або службовців залежно від займаної посади.

Отже, застосування судами норм статей 120, 123 ЦК УРСР без належного з'ясування питання про правильність віднесення будинку до суспільної групи господарства (колгоспного двору) є помилковим.

Крім того, вирішення питання, який саме земельний кодекс (Земельний кодекс Української РСР 1970 р. у редакції, чинній станом на день смерті спадкодавця, чи Земельний кодекс України 1990 р. у редакції, чинній станом на 15 квітня 1991 р.) слід застосовувати до спірних правовідносин, залежить від установлення судом дати набуття права на спірний будинок, що в свою чергу залежить від правильності зарахування господарства до відповідної суспільної групи (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 листопада 2015 р. у справі № 6-350цс15*).

1.1.8. За правилами ст. 392 ЦК України позов про визнання права власності може бути пред'явлено, по-перше, якщо особа є власником майна, але її право оспорується або не визнається іншою особою; по-друге, якщо особа втратила документ, який засвідчує його право власності.

Статтею 328 ЦК України передбачено, що право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом.

Ураховуючи те, що відповідно до ст. 328 ЦК України набуття права власності — це певний юридичний склад, з яким закон пов'язує виникнення в особи суб'єктивного права власності на певні об'єкти, суд при застосуванні цієї норми повинен встановити, з яких саме передбачених законом підстав і у який передбачений законом спосіб позивач набув право власності на спірний об'єкт та чи підлягає це право захисту в порядку, передбаченому ст. 392 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 листопада 2015 р. у справі № 6-1858цс15*).

1.1.9. Відповідно до ст. 14 ЦПК України при набранні судовим рішенням законної сили воно є обов'язковим до виконання на всій території України, а державна виконавча служба як єдиний орган примусового виконання судово-

вих рішень зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для його виконання.

У ч. 1 ст. 36 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» зазначено, що за наявності обставин, що ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим, державний виконавець за власною ініціативою чи за заявою сторін, а також самі сторони мають право звернутися до суду, який видав виконавчий документ, із заявою про відстрочку або розстрочку виконання, а також про встановлення або зміну способу і порядку виконання. Таку ж норму містить і ст. 373 ЦПК України.

Поняття «спосіб і порядок виконання судового рішення» має спеціальне значення, яке розраховане на виконавче провадження, і означає визначену судовим рішенням послідовність і зміст вчинення виконавчих дій державним виконавцем. Спосіб виконання судового рішення — це спосіб реалізації та здійснення способу захисту, встановленого у ст. 16 ЦК України. Під зміною способу виконання рішення суду слід розуміти визначення судом нових заходів для реалізації рішення в разі неможливості його виконання у спосіб, раніше встановлений.

Задовольняючи заяву про зміну способу виконання судового рішення з повернення майна (відновлення становища, яке існувало до порушення — п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України) на стягнення його вартості (відшкодування майнової шкоди — п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України), суди фактично змінюють рішення суду по суті та самостійно змінюють спосіб захисту, передбачений ст. 16 ЦК України (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 25 листопада 2015 р. у справі № 6-1829цс15*).

1.1.10. Згідно із ч. 1 ст. 376 ЦК України самочинне будівництво визначається через сукупність ознак, що виступають умовами або підставами, за наявності яких об'єкт нерухомості вважається самочинним будівництвом, а саме, якщо: 1) він збудований або будується на земельній ділянці, що не була відведена в установленому порядку для цієї мети; 2) його збудовано без відповідного документа чи належно затвердженого проекту; 3) він збудований з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Наявність хоча б однієї із трьох зазначених у ч. 1 ст. 376 ЦК України ознак свідчить про те, що об'єкт нерухомості є самочинним.

Водночас згідно із ч. 3 ст. 376 ЦК України право власності на самочинно збудоване нерухоме

майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно.

Якщо власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво на його земельній ділянці, або якщо це порушує права інших осіб, майно підлягає знесенню особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, або за її рахунок (ч. 4 ст. 376 ЦК України).

З контексту частин 3, 4 ст. 376 ЦК України випливає, що ч. 3 цієї статті застосовується не лише до випадків порушення вимог законодавства щодо цільового призначення земель, а й до випадків, коли такого порушення немає, але особа здійснює будівництво на земельній ділянці, яка їй не належить.

Аналіз положень ч. 3 ст. 376 ЦК України дає підстави для висновку про те, що право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки забудовнику власником та користувачем, якщо такий є та не являється забудовником. Ця умова є єдиною для визнання права власності на самочинно збудований об'єкт нерухомості за такою особою на підставі рішення суду.

При цьому слід ураховувати положення ч. 1 ст. 376 ЦК України, а саме: наявність в особи, що здійснила будівництво, відповідного документа та належно затвердженого проекту, а також відсутність істотних порушень будівельних норм і правил у збудованому об'єкті нерухомості (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 грудня 2015 р. у справі № 6-1328цс15*).

1.1.11. Майнові права на об'єкт незавершеного будівництва належать до предмета іпотеки згідно із Законом України від 25 грудня 2008 р. № 800-VI «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва», яким були внесені зміни до законодавчих актів України, у тому числі й до Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV).

У справі, яка переглядалася, спірні договори іпотеки майнових прав на не закінчені будівництвом квартири були укладені 1, 2 та 16 липня

2008 р., отже ці договори були укладені з порушенням вимог Закону № 898-IV (у редакції, яка була чинною на час укладення цих договорів), у зв'язку з чим відповідні пункти указаних договорів підлягають визнанню недійсними.

За правилами ст. 392 ЦК України позов про визнання права власності може бути пред'явлено, по-перше, якщо особа є власником майна, але її право оспорується або не визнається іншою особою; по-друге, якщо особа втратила документ, який засвідчує його право власності.

У справі, яка переглядалася, за змістом договору купівлі-продажу майнових прав позивачка отримала лише право на набуття права власності, а не саме право власності на нерухоме майно. Отже, підстав для визнання за нею майнових прав на об'єкт інвестування на підставі статей 331, 392 ЦК України не було (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 грудня 2015 р. у справах №№ 6-1502цс15, 6-1732цс15*).

1.1.12. Видача довіреності на володіння, користування та розпорядження транспортним засобом без належного укладення договору купівлі-продажу цього транспортного засобу не вважається укладеним відповідно до закону договором та не є підставою для набуття права власності на транспортний засіб особою, яка цю довіреність отримала (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-688цс15*).

1.1.13. Нормами цивільного законодавства передбачені засади захисту права власності.

Зокрема ст. 387 ЦК України надає власнику право витребувати майно із чужого незаконного володіння. Якщо є підстави, передбачені ст. 388 зазначеного Кодексу, які дають право витребувати майно у добросовісного набувача, захист прав особи, яка вважає себе власником майна, можливий шляхом задоволення ввідикаційного позову.

Виходячи з положень зазначених статей право витребувати майно із чужого незаконного володіння має лише власник цього майна.

При розгляді такого спору суду слід встановити дійсного власника майна, для чого необхідно дослідити всі докази, якими сторони обґрунтують свої вимоги і заперечення, з урахуванням рівності прав сторін щодо надання доказів та їх дослідження, при цьому суди не повинні надавати перевагу одним доказам над іншими (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 грудня 2015 р. у справі № 6-327цс15*).

Підрозділ 1.2. Спори щодо визнання правочину недійсним

1.2.1. Частиною 3 ст. 17 Закону України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства» (далі — Закон № 2402-III) передбачено, що батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування, наданого відповідно до закону, укласти договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати поділ, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.

Батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки та піклування вчиняти правочини щодо її майнових прав, у тому числі й відмовлятися від майнових прав дитини (п. 3 ч. 2 ст. 177 СК України).

У ст. 12 Закону України від 2 червня 2005 р. № 2623-IV «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (далі — Закон № 2623-IV) зазначено, що держава охороняє і захищає права та інтереси дітей при вчиненні правочинів щодо нерухомого майна. Зменшення або обмеження таких прав та інтересів є неприпустимим.

Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5, 6 ст. 203 цього Кодексу.

Згідно із ч. 6 ст. 203 ЦК України правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Укладення батьками правочинів, предметом яких є житлові приміщення, право користування якими мають малолітні або неповнолітні діти, без попередньої згоди органу опіки та піклування є підставою для визнання цих правочинів недійсними, як передбачено статтями 203, 215 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 9 вересня 2015 р. у справі № 6-405цс15*).

1.2.2. За змістом статей 203, 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною вимог, які встановлені частинами 1—3, 5, 6 ст. 203 цього Кодексу. Кожна із цих вимог є самостійною підставою недійсності правочину.

Право продажу товару, крім випадків примусового продажу та інших випадків, встановлених законом, належить власнику товару (ст. 658 ЦК України).

Від імені та в інтересах держави Україна право власності здійснюють відповідно органи державної влади. Управління майном, що є у державній власності, здійснюється державними органами, а у випадках, передбачених законом, може здійснюватися іншими суб'єктами (ст. 326 ЦК України).

На час виникнення спірних правовідносин механізм та способи відчуження об'єктів державної власності визначались Законом України від 21 вересня 2006 р. № 185-V «Про управління об'єктами державної власності» та Порядком відчуження об'єктів державної власності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. № 803.

За положеннями ст. 244 ЦК України представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватися за довіреністю. Представництво за довіреністю може ґрунтуватися на акті органу юридичної особи. Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі.

Представництво за довіреністю припиняється у разі:

- 1) закінчення строку довіреності;
- 2) скасування довіреності особою, яка її видала;
- 3) відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю;
- 4) припинення юридичної особи, яка видала довіреність;
- 5) припинення юридичної особи, якій видана довіреність (ст. 248 ЦК України).

Згідно зі ст. 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Звертаючись до суду із заявою про захист прав громадян та державних інтересів, прокуратура реалізує конституційну функцію представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Установивши, що відчуження об'єктів державної власності на час укладення спірного договору купівлі-продажу повинне було здійснюватися на підставі зазначеного вище Порядку (у редакції, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин), суд апеляційної інстанції, з висновками якого погодився касаційний суд, дійшов обґрунтованих висновків про те, що

відчуження спірного приміщення магазину, що є об'єктом державної власності, відбулося з порушенням вимог указанного Порядку, зокрема без згоди та/або погодження на відчуження майна суб'єкта управління та Фонду державного майна; що спірний договір купівлі-продажу був укладений від імені концерну особою, яка не мала повноважень на вчинення дій щодо відчуження державного нерухомого майна, закріпленого на праві господарського відання за цим концерном, оскільки довіреність, що видана раніше Міністром оборони України, була на той час визнана недійсною та відкликана окремим дорученням Міністра оборони України, та про те, що прокурор звернувся з позовом до суду в інтересах держави в особі Міністерства оборони України в межах установленної ст. 261 ЦК України позовної давності, а тому укладений сторонами договір у силу положень статей 215, 216 ЦК України підлягає визнанню недійсним (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р. у справі № 6-101цс15*).

1.2.3. Аналіз положень статей 17, 18 Закону № 2402-III та ст. 12 Закону № 2623-IV дає підстави для висновку про те, що одним із пріоритетних завдань органу опіки та піклування є охорона та захист прав неповнолітніх дітей. Для реалізації зазначеного завдання органи опіки та піклування повинні перевіряти, чи не порушуються права неповнолітніх дітей під час вчинення правочинів щодо нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким мають діти, та надавати дозвіл на вчинення таких правочинів.

У разі вчинення правочину стосовно нерухомого майна (договір іпотеки), право власності на яке або право користування яким мають діти, попередня згода органу опіки та піклування є обов'язковою (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р. № 6-392цс15*).

1.2.4. Згідно зі ст. 177 СК України та ст. 17 Закону № 2402-III батьки не мають права без дозволу органу опіки та піклування укласти договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати розподіл, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.

При укладенні договорів іпотеки щодо нерухомого майна, право власності або право користування яким мають малолітні діти, обов'язковою є наявність дозволу органів опіки та піклування.

Відповідно до ст. 29 ЦК України місце проживання дитини визначається за місцем проживання батьків.

Місцем проживання неповнолітньої чи малолітньої особи є фактичне місце проживання її батьків або одного з них, з ким вона фактично проживає. Однак місце проживання за фактичним місцем проживання батьків не є безумовним, якщо судом буде встановлено інше постійне місце проживання дитини.

Якщо власник майна є одночасно законним представником неповнолітньої або малолітньої особи та укладає правочини, які впливають на права дитини, він повинен діяти добросовісно та в інтересах дитини, а інша сторона договору має право очікувати від нього таких дій.

Неправдиве повідомлення батьками, які є одночасно законними представниками неповнолітньої, малолітньої особи, про відсутність прав дитини на майно, яке передається в іпотеку, не може бути підставою для визнання іпотеки недійсною за позовом батьків, які зловживали своїм правом законного представника дитини, а може спричинити інші наслідки, передбачені законодавством та які застосовуються органами опіки та піклування (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 вересня 2015 р. у справі № 6-384цс15*).

1.2.5. Відповідно до ч. 5 ст. 11 ЦК України цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду лише у випадках, встановлених актами цивільного законодавства. Можливість виникнення права власності за рішенням суду передбачено лише у статтях 335 та 376 ЦК України. В усіх інших випадках право власності набувається з інших не заборонених законом підстав, зокрема із правочинів (ч. 1. ст. 328 ЦК України).

Стаття 392 ЦК України, у якій йдеться про визнання права власності, не породжує, а підтверджує наявне в позивача право власності, набуте раніше на законних підставах, у тому випадку, якщо відповідач не визнає, заперечує або оспорує наявне в позивача право власності, а також у разі втрати позивачем документа, який посвідчує його право власності.

Відповідно до ст. 578 ЦК України та ст. 6 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» майно, що є у спільній власності, може бути передане у заставу (іпотеку) лише за згодою усіх співвласників.

Така згода є одностороннім правочином. Згідно із ч. 1 ст. 219 ЦК України у разі недодержан-

ня вимоги закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину такий правочин є нікчемним.

Відсутність такої згоди сама по собі не може бути підставою для визнання договору, укладеного одним із подружжя без згоди другого з подружжя, недійсним.

Так, п. 6 ст. 3 ЦК України до засад цивільного законодавства віднесено, серед іншого, добросовісність.

Відповідно до ч. 2 ст. 369 ЦК України та ч. 2 ст. 65 СК України при укладенні одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном вважається, що він діє за згодою другого з подружжя.

Аналіз зазначених норм закону у їх взаємозв'язку дає підстави для висновку про те, що укладення одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо судом буде встановлено, що той з подружжя, який уклав договір щодо спільного майна, та третя особа-контрагент за таким договором діяли недобросовісно, зокрема, що третя особа знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності, і що той з подружжя, який уклав договір, не отримав згоди на це другого з подружжя (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 жовтня 2015 р. у справі № 6-1622цс15*).

1.2.6. Виходячи зі змісту статей 203, 717 ЦК України договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повне уявлення не лише про предмет договору, а й досягли згоди щодо всіх його істотних умов. Договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування, правовою метою якого є передача власником свого майна у власність іншої особи без отримання винагороди.

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом (ч. 1 ст. 229 ЦК України).

Сам по собі факт прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування та роз'яснення нотаріусом суті договору не може бути підставою для відмови в задоволенні позову про визнання цього договору недійсним.

Вирішуючи питання про наявність чи відсутності помилки — неправильного сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на волевиявлення особи під час укладення договору дарування замість договору довічного утримання, суду необхідно встановити: вік позивача, його стан здоров'я та потребу у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарування дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати в спірній квартирі після укладення договору дарування, тощо. Лише в разі встановлення цих обставин норми ч. 1 ст. 229 та статей 203 і 717 ЦК України у сукупності вважаються правильно застосованими (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 р. у справі № 6-202цс15*).

1.2.7. Згідно із ч. 1 ст. 74 СК України якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.

Відповідно до ст. 578 ЦК України та ст. 6 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» майно, що є у спільній власності, може бути передане у заставу (іпотеку) лише за згодою усіх співвласників.

Відповідно до ч. 5 ст. 11 ЦК України цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду лише у випадках, встановлених актами цивільного законодавства. Можливість виникнення права власності за рішенням суду передбачено лише у статтях 335 та 376 ЦК України. У всіх інших випадках право власності набувається з інших, не заборонених законом підстав, зокрема із правочинів (ч. 1 ст. 328 ЦК України). Стаття 392 ЦК України, у якій йдеться про визнання права власності, не породжує, а підтверджує наявне в позивача право власності, набуте раніше на законних підставах, у тому випадку, якщо відповідач не визнає, заперечує або оспорує наявне в позивача право власності, а також у разі втрати позивачем документа, який посвідчує його право власності.

У справі, яка переглядалася, на момент укладення спірного договору іпотеки єдиним власником нерухомого майна — предмета іпотеки — був іпотекодавець, а тому для укладення договору іпотеки не потребувалося згоди відповідачки.

Разом з тим відсутність такої згоди сама по собі не може бути підставою для визнання договору, укладеного одним із подружжя без згоди другого з подружжя, недійсним.

Укладення одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо судом буде встановлено, що той з подружжя, який уклав договір щодо спільного майна, та третя особа-контрагент за таким договором діяли недобросовісно, зокрема, що третя особа знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності, і що той з подружжя, який уклав договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Ураховуючи те, що на час укладення спірного договору іпотеки банк не знав і не міг знати про те, що спірне нерухоме майно (предмет іпотеки) належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що один із подружжя не надав другому із подружжя згоди на укладення цього договору, крім того, судом у визнанні вказаного договору іпотеки недійсним із цих мотивів відмовлено, правових підстав для відмови в задоволенні позовних вимог банку про звернення стягнення на предмет іпотеки немає (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 р. у справі № 6-1568цс15*).

1.2.8. Законом України від 3 лютого 2011 р. № 2983-VI «Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про третейські суди» щодо підвідомчості справ у сфері захисту прав споживачів третейським судам» ч. 1 ст. 6 Закону України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди» (далі — Закон № 1701-IV) доповнено п. 14, згідно з яким третейські суди не можуть розглядати справи у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки). Зазначений Закон набрав чинності 12 березня 2011 р.

Наведене дає підстави для висновку про те, що положення п. 14 ч. 1 ст. 6 Закону № 1701-IV, які містять заборону на розгляд третейськими судами справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної установи), поширюються на право-

відносини з питань виконання, зміни, розірвання договору споживчого кредиту.

Суди дійшли помилкового висновку про те, що заборона на розгляд третейськими судами справ у спорах щодо захисту прав споживачів не поширюється на спори про захист прав банківських установ, тобто спори, в яких позивачем є банківська установа, а відповідачем — споживач (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 4 листопада 2015 р. у справі № 6-2074цс15*).

1.2.9. Відповідно до ст. 717 ЦК України за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Виходячи зі змісту статей 203, 717 ЦК України договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повну уяву не лише про предмет договору, а й досягли згоди про всі його істотні умови.

Договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування, правовою метою якого є передача власником свого майна у власність іншої особи без отримання взаємної винагороди.

При вирішенні справи судам необхідно встановити: чи продовжує проживати позивач у спірному будинку, чи відбулася фактична передача будинку згідно з умовами договору дарування (зокрема передача ключів), чи здійснює позивачка особисто оплату комунальних послуг. З'ясування зазначених обставин та їх належна оцінка мають значення для вирішення питання про те, чи дійсно позивач мала на меті безоплатну передачу відповідачу свого будинку у власність на протипагу її тверджень про те, що спірний будинок є її єдиним місцем проживання (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 листопада 2015 р. у справі № 6-1124цс15*).

1.2.10. За змістом статей 11, 18 Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII «Про захист прав споживачів» (далі — Закон № 1023-XII) до договорів зі споживачами про надання споживчого кредиту застосовуються положення цього Закону про несправедливі умови в договорах, зокрема про встановлення обов'язкових для споживача умов, з якими він не мав реальної можливості ознайомитися перед укладенням договору; надання продавцю (виконавцю, виробнику) права в односторонньому порядку змінювати умови договору на власний розсуд або на підставах, не зазначе-

них у договорі; передбачення зміни в будь-яких витратах за договором, крім відсоткової ставки. Продавець (виконавець, виробник) не повинен включати в договори зі споживачем умови, які є несправедливими. Умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. Якщо положення договору визнано несправедливим, включаючи ціну договору, таке положення може бути змінено або визнано недійсним. Положення, що було визнане недійсним, вважається таким з моменту укладення договору.

Закон № 1023-XII застосовується до спорів, які виникли з кредитних правовідносин, лише в тому разі, якщо підставою позову є порушення порядку надання споживачеві інформації про умови отримання кредиту, типові процентні ставки, валютні знижки тощо, які передують укладенню договору.

У справі, яка переглядалася, суди встановили, що спірний кредитний договір підписаний сторонами, які досягли згоди з усіх істотних умов договору, мали необхідний обсяг цивільної дієздатності, а їх волевиявлення було вільним і відповідало їхній внутрішній волі; позивачка на момент укладення договору не заявляла додаткових вимог щодо умов спірного договору та в подальшому виконувала його умови; відповідач надав позивачці документи, які передували укладенню кредитного договору, у тому числі й щодо сукупної вартості кредиту, реальної процентної ставки; у додатках до кредитного договору «Загальна вартість кредиту» та «Графік погашення кредиту», які підписані позивачкою, міститься повна інформація стосовно умов кредитування (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 грудня 2015 р. у справі № 6-1341цс15*).

1.2.11. Виходячи зі змісту статей 203, 717 ЦК України договір дарування вважається укладеним, якщо сторони мають повне уявлення не лише про предмет договору, а й досягли згоди щодо всіх його істотних умов.

Договір, що встановлює обов'язок обдарованого вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не вважається договором дарування, правовою метою якого є передача власником свого майна у власність іншої особи без отримання взаємної винагороди.

У справі, рішення в якій переглядалося, суди залишили поза увагою доводи позивача щодо відсутності у нього волевиявлення на безоплатну

передачу у власність відповідачки належної йому частини будинку, оскільки він є особою пенсійного віку, тяжко захворів і потребував допомоги, а відповідачка запропонувала йому свою допомогу за умови переоформлення на неї частини його будинку. Укладаючи спірний договір, позивач помилявся щодо правової природи правочину, прав та обов'язків, які виникнуть після його укладення між ним і відповідачкою.

Не з'ясувавши усіх обставин, що передували укладенню спірного договору дарування, та залишивши поза увагою доводи позивача, якими він обґрунтовував свої позовні вимоги, суди дійшли передчасного висновку про відсутність підстав застосування до спірних правовідносин положень статей 203, 229 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 грудня 2015 р. у справі № 6-2087цс15*).

1.2.12. Відповідно до частин 1, 2 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5, 6 ст. 203 цього Кодексу.

Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається.

Стаття 18 Закону № 1023-XII містить самостійні підстави визнання договору (чи його умов) недійсним.

Так, за змістом ч. 5 цієї норми у разі визнання окремого положення договору, включаючи ціну договору, несправедливим, може бути визнано недійсним або змінено саме це положення, а не сам договір.

Тільки у разі коли зміна окремих положень або визнання їх недійсними зумовлює зміну інших положень договору, на вимогу споживача такі положення підлягають зміні, або договір може бути визнаний недійсним у цілому (ч. 6 ст. 18 Закону № 1023-XII).

Визначення поняття «несправедливі умови договору» закріплено в ч. 2 ст. 18 цього Закону — умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживачу.

Аналіз положень ст. 18 Закону № 1023-XII дає підстави для висновку про те, що для кваліфікації умов договору несправедливими, необхідна наявність одночасно таких ознак: по-перше, умови договору порушують принцип добросовісності (п. 6 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 509 ЦК України); по-друге, умови договору призводять до істотно-

го дисбалансу договірних прав та обов'язків сторін; по-третє, умови договору завдають шкоди споживачеві.

Несправедливими є, зокрема, умови договору про: виключення або обмеження прав споживача стосовно продавця (виконавця, виробника) або третьої особи у разі повного або часткового невиконання чи неналежного виконання продавцем (виконавцем, виробником) договірних зобов'язань, включаючи умови про взаємозалік, зобов'язання споживача з оплати та його вимог у разі порушення договору з боку продавця (виконавця, виробника); встановлення жорстких обов'язків споживача, тоді як надання послуги обумовлене лише власним розсудом виконавця (пункти 2, 3 ч. 3 ст. 18 Закону № 1023-XII); надання можливості продавцю (виконавцю, виробнику) не повертати кошти на оплату, здійснену споживачем, у разі відмови споживача укласти або виконати договір, без встановлення права споживача на одержання відповідної компенсації від продавця (виконавця, виробника) у зв'язку з розірвання або невиконанням ним договору (п. 4 ч. 3 ст. 18 Закону № 1023-XII).

За змістом ст. 808 ЦК України якщо відповідно до договору непрямого лізингу вибір продавця (постачальника) предмета договору лізингу був здійснений лізингоодержувачем, продавець (постачальник) несе відповідальність перед лізингоодержувачем за порушення зобов'язання щодо якості, комплектності, справності предмета договору лізингу, його доставки, монтажу, запуску в експлуатацію, тощо. Якщо вибір продавця (постачальника) предмета договору лізингу був здійснений лізингодавцем, продавець та лізингодавець несуть перед лізингоодержувачем солідарну відповідальність за зобов'язанням щодо продажу (поставки) предмета договору лізингу.

Крім того, згідно з п. 4 ч. 1 ст. 34 Закону України від 12 липня 2001 р. № 2664-III «Про фі-

нансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі — Закон № 2664-III) діяльність з надання будь-яких фінансових послуг, що передбачають пряме або опосередковане залучення фінансових активів від фізичних осіб може здійснюватись лише фінансовими установами після отримання відповідної ліцензії.

Послуга з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах є фінансовою послугою (п. 11¹ ст. 4 Закону № 2664-III).

Згідно з ч. 1 ст. 227 ЦК України правочин юридичної особи, вчинений нею без відповідного дозволу (ліцензії), може бути визнаний судом недійсним.

Відповідно до ч. 2 ст. 806 ЦК України до договору лізингу застосовуються загальні положення про найм (оренду) з урахуванням особливостей, встановлених цим параграфом та законом. До відносин, пов'язаних з лізингом, застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом.

Виходячи з аналізу норм чинного законодавства договір лізингу за своєю правовою природою є змішаним договором, оскільки містить елементи договорів оренди (найму) та купівлі-продажу транспортного засобу, що впливає зі змісту договору відповідно до ст. 628 ЦК України.

Згідно зі ст. 799 ЦК України договір найму транспортного засобу укладається у письмовій формі; договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню.

Відповідно до ч. 1 ст. 220 ЦК України у разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-2766цс15*).

Підрозділ 1.3. Спори щодо відшкодування майнової та/або моральної шкоди

1.3.1. Якщо виробнича травма мала місце до 1 січня 2004 р. (набрання чинності ЦК України), а смерть фізичної особи настала після зазначеної дати, за наявності причинного зв'язку з виробничою травмою до правовідносин про відшкодування моральної шкоди членам сім'ї померлого підлягають застосуванню положення ст. 1168 ЦК України (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 вересня 2015 р. № 6-576цс15*).

1.3.2. У разі якщо події, які породили цивільне право позивача на відшкодування моральної шкоди та стали підставою для звернення до суду з позовними вимогами, відбулися після 1 січня 2004 р., тобто після набрання чинності ЦК України, то такі позовні вимоги підлягають розгляду згідно з положеннями статей 1167, 1168 цього Кодексу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 9 вересня 2015 р. у справі № 6-322цс15*).

1.3.3. Відповідно до ч. 2 ст. 1187 ЦК України шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє механізмом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

У разі коли шкоду завдано підрядником, який діяв за завданням замовника та під його контролем за безпечним виконанням робіт, то відповідно до ч. 2 ст. 1172 зазначеного Кодексу відшкодувати її повинен замовник, який до того ж є власником джерела підвищеної небезпеки (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р. у справі № 6-1083цс15*).

1.3.4. За загальним правилом перебіг загальної і спеціальної позовної давності починається з дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 ЦК України).

День дорожньо-транспортної пригоди, внаслідок якої пошкоджено автомобіль позивача і йому завдано майнової та моральної шкоди, є, як правило, тим днем, коли позивач довідався про порушення свого права та про особу, яка його порушила і саме із цього часу в нього виникло право вимоги як до безпосереднього заподіювача шкоди, так і до страхової компанії, відповідальної за останнього (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 листопада 2015 р. у справі № 6-309цс15*).

1.3.5. Відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом проводиться виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під

слідством чи судом, при цьому суд при вирішенні цього питання має виходити з такого розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діють на час розгляду справи (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 грудня 2015 р. у справі № 6-2203цс15*).

1.3.6. За змістом п. 1 ч. 2 ст. 22 ЦК України реальними збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права.

Згідно з п. 2.4 Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затвердженої наказом Міністерства юстиції України та Фонду державного майна України від 24 листопада 2003 р. № 142/5/2092, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 24 листопада 2003 р. за № 1074/8395, вартість матеріального збитку (реальні збитки) визначається як вартісне значення витрат, яких зазнає власник у разі пошкодження або розукомплектування колісного транспортного засобу (далі — КТЗ), з урахуванням фізичного зносу та витрат, яких зазнає чи може зазнати власник для відновлення свого порушеного права користування КТЗ (втрати товарної вартості).

Відповідно до п. 8.3 зазначеної Методики вартість матеріального збитку визначається як сума вартості відновлювального ремонту з урахуванням значення коефіцієнта фізичного зносу складників КТЗ та величини втрати товарної вартості.

За змістом указаних положень законодавства величина втрати товарної вартості входить до вартості матеріального збитку (реальних збитків) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-760цс15*).

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)